

**BO'LAJAK GEOGRAFIYA O'QITUVCHILARIDA GEOGRAFIK
MADANIYAT TUSHUNCHASI VA SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI**

Matsaidova S.X.,
*Urganch davlat universiteti,
O'zbekiston*

Аннотация: *Статья посвящена понятию географической культуры у будущих учителей географии. В статье впервые раскрывается понятие географической культуры и ее содержание. Проанализированы мнения ученых, работавших над методикой преподавания географии. Схематически поясняется процесс формирования географической культуры в образовательном процессе.*

Ключевые слова: *культура, географическая культура, культурная география, личность студента, культурология, образовательная программа.*

Abstract: *The article is devoted to the concept of geographic culture among future geography teachers. The article reveals for the first time the concept of geographic culture and its content. The opinions of scientists who worked on methods of teaching geography are analyzed. The process of formation of geographic culture in the educational process is schematically explained.*

Key words: *culture, geographic culture, cultural geography, student personality, cultural studies, educational program.*

Ma'lumki, geografik tasavvur, tushuncha va tafakkur talabalarda geografik dunyoqarashni shakllantiradi. Talabalar geografiya fanlarini o'rganish jarayonida dunyoning bir butunligi, yaxlitligi hamda geografik qobiqni (muhitni) tashkil qiluvchi barcha tarkibiy qismlar o'zaro bog'langan va shartlangan holda makonda va zamonda doimo o'zgarib turishi, to'xtovsiz rivojlanishi haqidagi yetakchi g'oyalarni o'zlashtirib oladilar.

Oliy ta'lim muassasalaridagi geografiya kurslari mustaqil o'quv fanlari bo'lib, ularning zimmasiga har tomonlama rivojlangan yetuk shaxsni kamol toptirishga, talabalar ongida dunyoqarash g'oyalarini, madaniy va etnik tamoyillar va axloqiy xulq-atvorni shakllantirishga hissa qo'shish vazifasi yuklatilgan. Tor ma'noda, mazkur o'quv fanlarini o'rganish talabalarda umuminsoniy madaniyatning bir qismi sifatida geografik madaniyatni rivojlantirish va shakllantirishga xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, "madaniyat" tushunchasi shaxs va jamiyat, ularning mohiyati va taraqqiyotiga bevosita aloqador bo'lgan ko'p qirrali, murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Shu sababli shaxs va jamiyat madaniyati, uning rivojlanish qonunlari falsafa, arxeologiya, etnografiya, tarix, psixologiya, sotsiologiya, san'atshunoslik, axloqshunoslik, biologiya, geografiya, ekologiya va pedagogika kabi fanlar tizimida o'rganilib, tadqiq etib kelinmoqda.

Ta'lim-tarbiya nuqtai nazaridan madaniyat talaba shaxsining qadriyatli mo'ljallari, qiziqish va ehtiyojlari, his-tuyg'ulari va aql-idroki orqali ularning kelajakka intilishida namoyon bo'ladi. Talabalarda madaniylik fazilatini rivojlantirish

va shakllantirish o'quv fanlari, shu jumladan, geografiya fanlari ta'sirida ham ro'y beradi.

Ta'kidlash lozimki, respublikamizda shu kunga qadar shaxs umumiy madaniyatining tarkibiy qismlaridan biri sifatida geografik madaniyatni shakllantirish, bu jarayonning mazmun-mohiyati na umumpedagogik, na geografiya ta'limi metodikasi nuqtai nazaridan umuman asoslab berilmagan.

Eng muhimi, geografik madaniyatni "madaniyat geografiyasi" bilan chalkashtirib yubormaslik kerak. Madaniyat geografiyasi turli mamlakatlar yoki hududlarda istiqomat qilayotgan ijtimoiy guruhlar, jamoalar va oilalarning turmush tarzi, milliy-madaniy an'analarni tabiat va xo'jalik yuritish nuqtai nazaridan o'rganadi. Bu yerda gap madaniyat geografiyasi haqida emas, balki talaba shaxsida geografik madaniyatni shakllantirish haqida so'z boradi.

Geografik madaniyat, keng ma'noda, tabiat bilan o'zaro munosabat madaniyatini, millatlararo munosabatlar madaniyatini, etnik madaniyatni va hududiy mehnat madaniyatini o'z ichiga oladi hamda mahalliy tabiat xususiyatlari, tarixiy-geografik sharoit va xalqning ko'p asrlik milliy an'analari bilan mustahkam bog'langan bo'ladi.

Geografik madaniyatni egallash talabani atrof-muhit bilan o'zaro shaxsiy muloqoti, ommaviy axborot vositalari va aniq maqsadga yo'naltirilgan geografiya ta'limi jarayonida amalga oshadi. Shunga ko'ra, geografiya ta'limining eng muhim vazifalaridan biri - talabalarda insoniyat bittaligi, mamlakatlar va ularning aholisi turli-tumanligi haqidagi geografik tasavvurlarni hosil qilishdan iboratdir.

Geografiya ta'limi metodikasida bu tushuncha mazmun-mohiyati Rossiyalik olim V.P.Maksakovskiy tomonidan keng o'rganilgan. Olim zamonaviy maktab geografiyasiga ta'rif berar ekan, ta'lim sohasidagi jahon islohotlarining rivojlanish tendensiyasida madaniyatshunoslik konsepsiyasi asos qilib olinayotganligiga e'tibor qaratadi, ta'limga madaniyatshunoslik yondashuvining mohiyatini ochib beradi va geografiya bo'yicha zamonaviy ta'lim dasturlari asosiga geografik madaniyat haqidagi tasavvurlar qo'yilganligini ta'kidlaydi. Shuningdek, u o'z asarlarida geografik madaniyat tushunchasining muhim belgilarini sharhlar ekan, mazkur tushuncha mazmunida ikkita: maxsus (tor) va ommaviy (keng) yo'nalish mavjudligini e'tirof etadi [1, 7].

Rossiyalik olima I.V.Dushinaning ta'rifiga ko'ra, geografik madaniyat – bu asosini atrofda geografik muhitga qadriyatli munosabatlar tashkil etadigan sub'ektiv va ob'ektiv tavsiflar majmui, pedagogik ta'sir ko'rsatish natijasidir. Geografik madaniyatni shaxsning geografik muhitni va o'z-o'zini qayta o'zgartirish usuli sifatida tushunish maqsadga muvofiq deb hisoblaydi.

Fedorova N.A bo'lajak geografiya o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy ta'lim talablarini hisobga olgan holda geografik madaniyatning ahamiyatini tushuntirgan. Globallashuv va ekologik o'zgarishlar sharoitida o'qituvchilar tanqidiy

fikrlaydigan va geografik ma'lumotlarga asoslanib qaror qabul qilishga qodir bo'lgan talabalarni o'qitishga tayyor bo'lishi kerakligini uqtirgan [2].

Kuznetsova A.I. "Geografik madaniyat" atamasini tushunishga turli yondashuvlarni ko'rib chiqadi. Geografik madaniyat tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar haqidagi bilimlarni, shuningdek, geografik ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmalarini o'z ichiga olishi to'g'risida ta'kidlab o'tgan [5].

Sidorova L.I geografik madaniyatning tarkibiy qismlari: Geografik savodxonlik, fazoviy fikrlash va kartografik kompetentsiya kabi asosiy komponentlarni tavsiflagan [10].

Geografik madaniyatni shakllantirishning uslubiy asoslari bo'yicha Petrov R.A tomonidan talabalar o'rtasida geografik madaniyatni rivojlantirish bo'yicha mavjud uslubiy yondashuvlar va strategiyalar bo'yicha fikr yuritadi [8].

Ivanova S.M. tomonidan amaliy mashg'ulotlarning o'rni. O'quv jarayonidagi dala tadqiqotlari, ekskursiyalar va amaliy topshiriqlarning ahamiyatini tahlil qilingan [4].

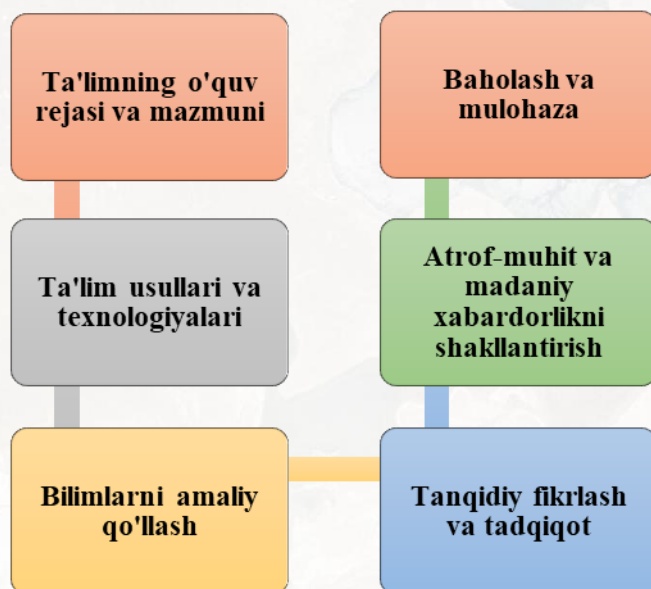
Lebedev A.B tomonidan geografik madaniyatni shakllantirishda innovatsion texnologiyalar, axborot texnologiyalaridan foydalanish. Geografik axborot tizimlari (GAT) va boshqa raqamli resurslardan foydalanish geografik madaniyatni shakllantirishga qanday yordam berishini baholagan [6].

Gromova E.K tomonidan loyiha faoliyati. Geografiyani o'qitish va qiziqishni oshirishda loyiha faoliyati samaradorligini ko'rib chiqilgan [3].

Geografik madaniyat darajasini baholash bo'yicha hamda mezonlar va ko'rsatkichlarni aniqlash bo'yicha Tixomirov N.A tomonidan talabalar geografik madaniyat darajasini baholash usullari va yondashuvlari baholash ishlari amalga oshiriladi. Geografik madaniyat fazoviy ma'lumotlarni tahlil qilish va izohlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishini ta'kidlab o'tgan [12,13].

Smirnova N.A tomonidan muvaffaqiyatli amaliyotlarni o'rganish. Turli mamlakatlarda geografiya o'qituvchilarini tayyorlash bo'yicha muvaffaqiyatli tajribalarga misollar keltirilgan [9].

Ta'lim jarayonida geografik madaniyatning shakllanishi, metodlar va texnologiyalar to'grisida so'z yuritar ekanmiz. Geografik madaniyatni shakllantirishning asosi turli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish hisoblanadi. Masalan, loyiha metodikasi talabalarga tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Amaliy mashg'ulotlar va dala tadbirlari. Dala ishi va ekskursiyalar materialni chuqur tushunishga va nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga yordam beradi. Ushbu usullar nazariya va real muhit o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

1-rasm. Ta'lim jarayonida geografik madaniyatni shakllantirish jarayoni

Ushbu chizma geografik madaniyatni shakllantirishda ishtirok etuvchi asosiy bosqichlar ketma-ketligini aks ettiradi. Har bir bosqich keyingi bosqichga olib keladi va yaxlit ta'lim jarayonini yaratadi.

Geografik madaniyatni shakllantirishdagi muammolari, bu globallashtirish va texnologik o'zgarishlar sharoitida ta'lim oldiga yangi vazifalar qo'yilmoqda. Bu borada tegishli materiallar va o'qitish usullarining etishmasligi geografik madaniyatning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ta'lim dasturlarini yangilash zarurati nimada? O'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish va yangi texnologiyalarni joriy etishni talab qiladi. Ta'lim dasturlarini yangilash geografiya o'qitish sifatini oshirish yo'lidagi muhim qadamdir.

Geografik madaniyat ta'lim jarayonida muhim rol o'ynaydi, atrofimizdagi dunyoni tahlil qilish va tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu ekologik va ijtimoiy muammolarni hal etishda faol ishtirok etgan holda o'z bilimlarini o'tkaza olishi kerak bo'lgan bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim dasturlarini zamonaviy talablarga moslashtirish uchun geografik madaniyat sohasidagi tadqiqotlarni davom ettirish muhim ahamiyatga ega.

Bo'lajak geografiya o'qituvchilarini tayyorlashda geografik madaniyat muhim rol o'ynaydi. Bu ularning kasbiy bilim va ko'nikmalarini boyitibgina qolmay, balki tanqidiy fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat va atrof-muhitni muhofaza qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bo'lajak o'qituvchilarda geografik madaniyatni shakllantirishning yangi uslub va yondashuvlarini aniqlash uchun bu boradagi izlanishlarni davom ettirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avazov Sh, Saydamatov F, Sobirov E. Geografiya o'qitish metodikasi. Toshkent. 2020. 55-56 bet.

«ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕЙ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА В БАССЕЙНЕ АРАЛЬСКОГО МОРЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ КЛИМАТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ»

МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

2. Федорова, Н. А. Глобализация и географическая культура. Казань: Изд-во КГУ. 2021. стр. 110.
3. Громова, Е. К. Социальная ответственность и экология. Омск: Изд-во ОмГПУ. 2020. стр. 102.
4. Иванова, С. М. География: интегративные подходы в образовании. Екатеринбург: Изд-во УралГУ. 2021. стр. 88
5. Кузнецова, А. И. Основы географической культуры. Москва: Изд-во РГГУ. 2020.
6. Лебедев, А. В. Методы преподавания географии. Ярославль: Изд-во ЯрГУ. 2021. стр. 78.
7. Максаковский, В. В. Географическая культура. Москва: География. 2018.
8. Петров, Р. А. География и современное образование. Нижний Новгород: Изд-во ННГУ. 2022. стр. 54.
9. Смирнова, Н. А. Введение в географию. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ. 2019. стр. 132.
10. Сидорова, Л. И. Новые вызовы в обучении географии. Тула: Изд-во ТГПУ. 2019. стр. 136.
11. Сидоров И. В. "Концепция географической культуры". Санкт-Петербург. 2019.
12. Тихомиров, О. Е. Основы географической культуры. Москва: Изд-во РГГУ. 2020, стр. 45.
13. Тихомиров, Н. А. Методическая система подготовки учителей географии на базе проектного обучения. Краснодар: Образование и наука. 2023.